

УДК 338.43

ЩО КРИЄТЬСЯ ЗА ПРИВАТИЗАЦІЄЮ ЗЕМЕЛЬ КОЛЕКТИВНОЇ ВЛАСНОСТІ?

доктор економічних наук, професор, Горлачук В.В.

кандидат економічних наук, доцент, Семенчук І.М.

Чорноморський національний університет ім. Петра Могили, Україна,
Миколаїв

У статті висвітлюються особливості приватизації земель колективної власності та недоліки розвитку на цій основі агрохолдингових компаній, товариств з обмеженою відповідальністю, приватно-орендних підприємства з орендними відносинами, сільськогосподарських виробничих кооперативів, фермерських господарств, серед яких тенденція зростання нетрудових доходів від земельної ренти в міру розширення площі земель. Розкривається роль кооперативної організації селян, які добровільно об'єднуються для спільного ведення великого сільськогосподарського виробництва і колективної праці.

Ключові слова: ринок землі, земельні ділянки, мораторій, власність на землю, земельні ресурси, аграрне виробництво, маркетинг, земельні відносини, оренда земель.

доктор экономических наук, профессор, Горлачук В.В., кандидат экономических наук, доцент, Семенчук И.М. Что кроется за приватизацией земель коллективной собственности?/ Черноморский национальный университет им. Петра Могили, Украина, Николаев

В статье освещаются особенности приватизации земель коллективной собственности и недостатки развития на этой основе агрохолдинговых компаний, обществ с ограниченной

ответственностью, частно-арендных предприятий с арендными отношениями, сельскохозяйственных производственных кооперативов, фермерских хозяйств, среди которых имеет место тенденция роста нетрудовых доходов от земельной ренты по мере расширения площади земель. Раскрывается роль кооперативной организации крестьян, добровольно объединяющихся для совместного ведения крупного сельскохозяйственного производства и коллективного труда.

Ключевые слова: рынок земли, земельные участки, мораторий, собственность на землю, земельные ресурсы, аграрное производство, маркетинг, земельные отношения, аренда земель.

Doctor of Economic Science, Professor, Valery Horlachuk, Ph.D. of Economic Science, Associate Professor Iryna Semenchuk What are the main aspects of collective ownership lands privatization? / Petro Mohyla Black Sea National University, Ukraine, Mykolaiv

The article highlights privatization peculiarities of collective ownership lands and the development disadvantages of agroholding companies, which are based on the factor of privatization, limited liability companies, private-lease enterprises with rent relations, agricultural production cooperatives, farms. Among before-mentioned enterprises there is a tendency of unearned incomes from a land rent in process of acreage expansion increasing. The role of peasant's cooperative organizations which voluntarily unite for joint leading the large agricultural production and collective work is figured out.

Keywords: land market, land parcels, moratorium, land ownership, land resources, agricultural production, marketing, land relations, agricultural tenancy.

Вступ. В умовах, так званого, дикого капіталізму постає питання, чи є прогресивним варіант розвитку суспільства, коли значна його частина експлуатує людські потреби іншої частини з метою свого збагачення. Зважаючи на природу людських відносин, ідеї і норми якими живе суспільство, відповідь буде стверджуючою – ні. Особливо виразно це проявляється у сфері земельних відносин, де питання власності на землю перетворилось на камінь ідеологічного протистояння двох економік – планової і ринкової, які поступово переростають у конфлікт, з одного боку – між членами суспільства, а з іншого – суб'єктами господарювання на землі і державою, що справедливо дає підстави сумніватися в соціально-економічному благополуччі державних і приватних інтересів.

Непрозорість цих відносин породжує у суспільстві правовий, економічний, моральний та інші види нігілізму, що уповільнює формування повноцінного конкурентного середовища. При цьому, сам селянин перестає бути часткою економіки, будучи позбавленим цілеспрямовуючої функції формування продукту обміну для реалізації свого творчого потенціалу, самоутвердження особистості, реалізації власного «Я». Власне, зазначене залишається найпроблемнішою ланкою економічної реальності на селі, в тому числі у сільськогосподарському землекористуванні. Серед усіх факторів такої ситуації досить поширеними є абсолютно не обґрунтовані аргументи на користь того, що мораторій на купівлю-продаж земельних паїв порушує конституційні права селян розпоряджатись своєю земельною власністю, створюються труднощі щодо застави землі під банківський кредит, блокуються можливості просування сільськогосподарського землекористування по шляху до євроінтеграції, що призводить до втрати зацікавленості місцевого бізнесу та ін.

Окресливши загальні риси процесу розвитку сільськогосподарського землекористування суспільно-економічні реалії вказують на важливість пошуку методологічних ресурсів, які б докорінним чином вплинули на реальний розвиток системних перетворень на селі, де центральною ланкою є процес підвищення гнучкості ринкових механізмів якісного оновлення сільськогосподарського землекористування. Українське суспільство має заявити про модель сільськогосподарського землекористування у відповідь на глобальні виклики, яке принесе суспільству користь, що будуватиметься на загальнолюдських цінностях.

Огляд останніх досліджень. Інструментарієм наукового пізнання процесів розвитку земельних відносин та управління сільськогосподарським землекористуванням є праці провідних вчених економістів, землевпорядників, виробничників та інших, які намагались обширно дати аналіз минулого і бачення майбутнього сільськогосподарського землекористування України. На жаль, значна частина наукового продукту (якщо можна сказати, що він науковий) були спрямовані на угоду правителям, з метою бути приближеним до владної еліти, отримуючи за це відповідні бонуси. Разом з тим спостерігається ситуація, коли багато наукових розробок «реформатори» мовчки ігнорували, в результаті чого прийнята для вітчизняних умов модель розвитку сільськогосподарського землекористування визначалась обмеженим (утаємненим) колом осіб, до того ж з обмеженим баченням прогнозу розвитку земельних відносин безпредметно, нав'язуючи думку, у ракурсі того, що приватизація землі створить порівняно більші можливості економічного розвитку аграрного сектора економіки України, підвищить рівень мотивації господарської діяльності на землі.

Але вузькість, суперечливість, і недостатність виробничих можливостей землекористування призвели його до повної руйнації, вивівши за рамки науки. Відтак, у нас виросло переконання, тобто власний науковий підхід щодо можливості модернізації сільськогосподарського землекористування, взявши за відправну точку розвиток земельних відносин і управління земельними ресурсами, який ґрунтується великою мірою на інституціональній основі, використовуючи при цьому не тільки формалізовані економічні моделі управління, але й традиційні цінності, культуру, ментальність, норми і правила суспільного життя, що визначають здатність, у першу чергу, сільського населення, яке являє собою людський, інтелектуальний та соціальний капітал, до сприйняття інноваційних змін у сільськогосподарському землекористуванні. Очевидно, що це є ключовою умовою, відповідно до якої не можна не рахуватися із значущістю інституціональних факторів, обираючи ринкову модель управління сільськогосподарським землекористуванням в Україні, орієнтовану на нарощення земельного капіталу, потенціалу вітчизняної економіки.

Виклад основного матеріалу. Земля – найбільший скарб теперішньої і майбутніх цивілізацій, а тому використовувати примітивні форми управління нею є найтяжчий злочин проти суспільства. Не випадково найбільш раціональні форми і способи використання землі у країнах з розвинутою економікою вже давно стали відправною точкою і матеріальною умовою активізації розвитку всіх сфер виробництва. Це особливо актуально, коли мова йде про сільськогосподарські земельні угіддя, які виступають у сільському господарстві не тільки просторово-операційним базисом, але й активним фактором економічного виробництва, виконуючи функції предмета праці і знаряддя виробництва. А це зобов'язує

господарюючих суб'єктів на землі до вдосконалення методів, механізмів, способів організації використання землі, адаптованих до розвитку продуктивних сил з екстраполяцією до тенденцій глобалізаційних процесів.

Це питання потребує глибокого переосмислення щодо вирішення доленосних для України завдань, спрямованих на значне підвищення продуктивності землі в аграрному секторі економіки, зміцнення економічної незалежності від держав Євросоюзу та інших розвинутих країн світу, які розгорнули активну діяльність прориву їх бізнесу на ринки світу. Не можна не сказати, що земля до того ж є основним джерелом валютних надходжень в Україну.

Успіхи для досягнення цієї мети покладались на акцію безоплатної передачі землі у приватну власність, в тому числі земель і майна колишніх колгоспів і радгоспів у формі земельних та майнових паїв.

На жаль, замовчується аномальність приватизаційних процесів в Україні, яка виражається у нездатності у повній мірі реалізувати земельно-ресурсний потенціал, посиляючись на те, що мораторій на землю порушує конституційні права трансформації землі у товар, не дозволяє вільно розпоряджатись своєю власністю селянину, позбавляє можливості заставити землю під банківській кредит та ін.

Загальновизнано, що після роздержавлення і приватизації землі, фактично власниками її стали не дбайливі селяни, які б могли поліпшити свій економічний стан, покращити добробут людей, завдяки своєї праці, а відносно невелике коло олігархів та можновладців, які з допомогою спеціально підготовлених професіоналів домоглися нагромадження значного капіталу, виходячи за рамки етичних і моральних норм, що стало причиною бідності людей на селі, цілеспрямованою акцією фізичного вимирання

сільського населення, втрачено контроль над процесом збереження і відтворення родючості ґрунту, зруйновано систему податково-бюджетної політики у країні, різних махінацій, обману, грабунків та інших подібних дій.

Трагічною помилкою приватизації землі є факт обмеженого розуміння ролі і зростання диференціальної та абсолютної земельної ренти, як головної цінності суспільства, що трансформується і матеріальну основу паразитування землевласників, оскільки ці види ренти є «дармовою часткою продукції», отриманою без затрат праці на її виробництво завдяки впливу сил природи. Справедливо відзначає один із вчених [4, с. 447], що «диференціальна і абсолютна рента – це вартість, яка утворюється без затрат праці...а тому вона є «водичкою», яка розбавляє фактично створену вартість і, таким чином веде до інфляції». Але у випадку колективного способу господарювання на землі таке паразитування відсутнє.

Історія людської цивілізації знає чимало геніальних провідних вчених, дослідників, які виступають проти привласнення землі, серед яких можна назвати класика економічної науки Дж. С. Мілль [3], який сказав «держава може виступати в ролі єдиного землевласника, а землероби мають бути орендарями...». Подібна аргументація наводиться у працях В. Юрчишина [8], Ю. Архангельського, О. Радзівського [1], І. Франка [6,7], Іоанн-Павло II [2], М. Павлишенко [5]. Цій проблемі присвячено багато праць відомого економіста-аграрника О. Чаянова, який відзначав, що ніхто не має права використовувати землю для отримання нетрудових доходів, митрополит А. Шептицький та ін.

Але реальність в Україні така, що паювання сільськогосподарських угідь вже відбулось, більша частина земельних паїв передана в оренду на різні терміни користування орендарем, а

тому важко уявити процеси реприватизації землі, тобто повернення до висхідного періоду, коли земля перебувала у колективній власності.

Серед аспектів, що викликають особливу тривогу у сфері земельних відносин та управління земельними ресурсами є ейфоричний оптимізм державної влади у контексті зняття мораторію на купівлю-продажу земельних паїв, підхоплений кланом олігархів, що призведе до значної девальвації моральних цінностей, загострення відносин у соціальній сфері, руйнації національної самобутності та ідентичності соціуму.

Тому, аналізуючи процеси у сфері земельних відносин та управління земельними ресурсами вважаємо за доцільне ще раз повернутися до раніше порушених нами питань, які не були почуті тими, хто мав би дати адекватні відповіді на нові виклики суспільства, виклики світового розвитку.

У цьому контексті відзначимо, що цивілізаційний підхід до перспектив розвитку сільськогосподарського землекористування повинен пролягати не через становлення індивідуальної приватної власності на використання земельних паїв, яке супроводжується ручною виснажливою працею, не передачу земельних паїв в оренду, яка є серйозним ризиком для повного розорення селян, розбалансування фіскальної та монетарної політики, але дозволяє отримувати нетрудові доходи орендарю завдяки використанню земельних паїв орендодавців. Тобто оренда паїв це виражений прояв паразитування орендарів, що суперечить гуманізації стосунків, розвитку взаєморозуміння та поваги людей конкретного економічного простору. Це зумовлено тим, що власник земельного паю і працівник (орендар) не суміщені як єдине ціле, маючи різні інтереси до бізнесу і від бізнесу. У цьому і полягає суть феномену зростання дохідності

суб'єкта господарювання завдяки «масштабності» земельної площі, хоча і сьогодні суспільство ще не може ідентифікувати цієї економічної та соціально-психологічної категорії. Впродовж довгого часу це був «пустий» звук без ціннісно-сислового наповнення змістом, без усвідомлення ролі і місця його в українській економіці. Тут мова йде про те, що із зростанням земельної площі у землевласника, навіть при незначній доходності з одиниці площі, загальна дохідність зростає у декілька разів в результаті чого формується проблемне поле суперечностей в сучасному українському суспільстві. Власне такий сумативний ефект криється у привласненні земельної ренти, яка не супроводжується затратами на її виробництво. Тому не випадково більшість населення України голосливо висловлюють думку, що приватна власність є більш ефективною, ніж державна, є ядром національної економіки. Але така позиція є не правильною, на що вище ми акцентували увагу.

У цьому контексті відзначимо, що великі агрохолдингові компанії, зосередивши у своїх руках сотні тисяч гектарів орних земель і є паразитуючою формою підприємницької діяльності на землі, які прагнуть влади, багатства, за рахунок праці інших, порушуючи законні права суспільства і народу в системі загальнолюдських цінностей. Агрохолдинги – це не тільки важка «смерть» для села, його людей, але й всієї аграрної сфери, економічного життя країни.

Серйозні дестабілізуючі імпульси і аграрному секторі економіки виходять і від інших організаційно-правових форм господарювання – товариства з обмеженою відповідальністю, приватно-орендні підприємства з орендними відносинами, сільськогосподарські виробничі кооперативи, фермерські господарства та ін., які мають тенденцію до зростання нетрудових доходів від земельної ренти в міру розширення площі. Це дає підстави вибудовувати земельні

відносини, які базуються на трудовому типі власності, коли в одній особі виступає і власник землі і виробник продукції на землі. Така умова досягається лише у випадках використання земельних паїв на засадах спільної часткової власності на землю.

Практичне втілення такого підходу полягає у зведенні (консолідації), за згодою власників, земельних паїв, земельних ділянок у цілісні масиви, на яких і самі працюватимуть. У цьому випадку будуть суміщені і власник земельного паю та виробник (він же власник земельного паю) в одній особі.

При такому виборі моделі використання землі буде відсутня поляризація сільського населення, оскільки земельна рента буде рівномірно розподілена серед всіх учасників кооперації землі і майна. Інакше кажучи, якісно новий підхід у сфері земельних відносин полягає у створенні колективних господарств (колгоспів), які визначатимуть весь уклад суспільного життя на селі. За такої ситуації не потрібно безпідставно лякатись колгоспів, оскільки вони зумовлять нову якість розвитку економіки, кожний працюючий власник земельного паю у такому колгоспі зможе щорічно отримувати в середньому 200-300 тис. грн, на відміну від зданого в оренду земельного паю, коли розмір орендної плати складає лише 4-6 тис. грн. Хочемо ще раз відзначити, що колгосп – це лише кооперативна організація селян, які добровільно об'єднуються для спільного ведення великого сільськогосподарського виробництва і колективної праці.

Колгоспи – це одна з найбільш перспективних форм організації виробництва, а тому вішання «ярликів» на них, у контексті того, що вони спрямовані проти самого селянина є неправильним. Вся біда колгоспів соціалістичної епохи полягала не у колгоспах, як таких, а у заполітизованості влади, адміністративно-каральному типі втручання

у життя сільського населення, повсякденному панівному контролю влади над суспільством, волонтаризмі, що створювало кумулятивний синергетичний ефект другосортності селянина. Подолавши психологічні образи колгоспів соціалістичної епохи буде розірвано замкнене коло злиденного життя на селі, буде покладено край перекачуванню капіталу в інші сфери промислового і фінансового капіталу, якого так бракує аграрному сектору економіки. Колгоспи відіграватимуть головну роль у сучасній аграрній економіці, позитивно впливаючи на потенціал економічного розвитку, активізації функціонування демократичного суспільства. При цьому, вони повинні бути захищеними від політичних інтриг, які виникають у вищих ешелонах влади, захищені від змін політичного і стратегічного курсу країни. Колгоспи мають органічно вплестися у вітчизняну і світову економіку, ввібравши в себе найкращий досвід колгоспно-радгоспного ладу, який би відповідав економічним бажанням суспільства, оскільки вони є однією з найбільш вдалих форм організації виробництва.

Одним з ключових питань розвитку колгоспів є масштабна диверсифікація видів господарської діяльності в них. Тут мова йде про використання не тільки земельних паїв, але і обов'язкового розвитку на їх основі тваринництва, переробки виробленої сировини (борошно, крупа, молоко, м'ясопродукти, тощо), кормовиробництва та інших видів діяльності, яка властива сільським територіям і виникає із можливостей природних, фінансових, технічних, людських та інших ресурсів.

Виразниками ідеологеми реалізації соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць є міні-державоутворення, що являють собою державу в мініатюрі. Фокусування пріоритетів розвитку адміністративно-територіальних

одиниць з огляду на виклики майбуття слід розглядати через призму розвитку:

- рослинництва і тваринництва;
- переробки сільськогосподарської продукції;
- рибництва та бджільництва;
- будівельної та меліоративної діяльності;
- промисловості;
- народних промислів;
- торгівлі і послуг;
- рекреаційної, оздоровчої і природоохоронної діяльності;
- автоперевезення;
- житлового і дачного будівництва;
- муніципальної поліції;
- медичних закладів;
- інших видів діяльності (збір ягід, грибів, горіхів, виробництво вин, соків, тощо).

До участі у цих видах діяльності будуть залучені люди відповідно до своїх здібностей і бажань. В основі визначення обсягів і якості виробництва продукції чи послуг є маркетинг, який дає відповідь на можливості ринку тієї чи іншої продукції, можливостей природних ресурсів (земля, вода та ін.), трудові та фінансові ресурси, якості виробленого продукту тощо.

Приведені орієнтовні види діяльності на фоні колективного способу господарювання на землі, у рамках адміністративно-територіальних одиниць, є ключовою умовою і потужним джерелом економічної стабільності, покращення стандартів якості життя людей на селі, створення великої кількості додаткових робочих місць,

гармонії між людиною і природою, що орієнтується на міжнародні норми і стандарти.

Висновки. Інституційні трансформаційні процеси у сільськогосподарському землекористуванні необхідно розглядати як складний процес, де центральною ланкою є форми власності на землю.

Зростання ефективності сільськогосподарського землекористування слід розглядати через призму суміщення власників земельних ділянок і товаровиробників. Цій умові найбільше відповідає колгосп, який передбачає кооперацію праці, землі і майна у рамках колективу, яка є найбільш прогресивною для України і світу.

У цій площині важливим є те, що за такої постанови питання буде ліквідовано нетрудову приватну власність, яка паразитує на інтересах власників земельних ділянок. Колгоспи розглядаються як інструмент з допомогою якого відбудеться не тільки підвищення продуктивності праці, але й вагомим консолідуючим фактором і каталізатором зміцнення аграрного сектора економіки, розвитку особистості та розвитку нації.

Література:

- 1. Архангельський, Ю. Про ефективність приватизації в Україні [Текст] / Ю. Архангельський // Економіка України.: Політико економічний журнал Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Міністерства фінансів України та Національної Академії Наук України. 2008. № 9. С. 86-91*
- 2. Йоан Павло II. Енцикліка Evangelium Vitae / Енцикліка Evangelium Vitae Святішого Отця Йоана Павла II до єпископів, священників і дияконів, ченців і черниць, світських католиків та до всіх людей доброї волі про вартість і недоторканність людського життя / Пер.*

з польської та німецької К. Демчук, В. Паскевич, В. Дивнич. Редактор доктор теології о. Софрон Мудрий ЧСВВ. — *Liberia Editrice Vaticana*, 1995. - 160 с.

3. Милль Дж.С. Основы политической экономии и некоторые аспекты их приложения к социальной философии. В 3 т. — М.: Прогресс, 1980. -383 с.

4. Павлишенко М.М. Шляхи створення однакових умов розширеного відтворення сільськогосподарських підприємств [Текст] : матеріали временних колективів / М.М. Павлишенко // Основні напрями високоефективного розвитку пореформеного агропромислового виробництва в Україні на інноваційній основі. Матеріали IV річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників 25-26 червня 2002 року. - К.: УААН, 2002. - С. 443-448

5. Павлишенко М. Приватизація землі та її соціально-економічні наслідки / М. Павлишенко. *Економіка України*. №12, 2008, - С. 29-39.

6. Франко І.Я. Твори т. 45.К.: Наукова думка, 1984, - С. 159-160

7. Франко І.Я. Твори. Т. 44, кн. 1, С. 570, 571, 573.

8. Юрчишин В. Формування і системна розбудова новітньої державної аграрної політики [Текст] / В. Юрчишин // *Економіка України*. – 2007. – N 10. – С. 4-15.

References:

1. Arkhanghel'skyj, Ju. *Pro efektyvnistj pryvatyzaciji v Ukrajinі* [Tekst] / Ju. Arkhanghel'skyj // *Ekonomika Ukrajinu: Polityko-ekonomichnyj zhurnal Ministerstva ekonomiky ta z pytanj jevropejskoji integraciji Ukrajinu, Ministerstva finansiv Ukrajinu ta Nacional'noji Akademiji Nauk Ukrajinu*. 2008. № 9. S. 86-91

2. Joan Pavlo II. *Encyklika Evangelium Vitae / Encyklika Evangelium Vitae Svjatischogho Otcja Joana Pavla II do jepyskopiv, svjashhennykiv i*

dyjakoniv, chenciv i chernycj, svitsjkykh katolykiv ta do vsikh ljudej dobroji voli pro vartistj i nedotorkannistj ljudsjkogho zhyttja / Per. z poljskoho ta nimeckoho K. Demchuk, V. Paskevych, V. Dyvnych. Redaktor doktor teologhiji o. Sofron Mudryj ChSVV. — Liberia Editrice Vaticana, 1995. - 160 s.

3. Mill Dzh.S. *Osnovy politicheskoy ekonomii i nekotorye aspekty ih prilozheniya k sotsialnoy filosofii. V 3 t. – M.: Progress, 1980. - 383 s.*

4. Pavlyshenko M.M. *Shljakhy stvorennja odnakovykh umov rozshyrenogho vidtvorennja siljskoghospodarsjkykh pidprijemstv [Tekst]: materyaly vremennykh kollektivov / M.M. Pavlyshenko // Osnovni naprjamy vysokoefektyvnogho rozvytku poreformenogho aghropromyslovogho vyrobnyctva v Ukraini na innovacijnij osnovi. Materialy IV richnykh zboriv Vseukrajinsjkogho konghresu vchenykh ekonomistiv-aghrarnykh 25-26 chervnja 2002 roku. - K.: UAAN, 2002. - S. 443-448*

5. Pavlyshenko M. *Pryvatyzacija zemli ta jiji socialjno-ekonomichni naslidky / M. Pavlyshenko. Ekonomika Ukrainy. № 12, 2008, - S. 29-39.*

6. Franko I.Ja. *Tvory t. 45. K.: Naukova dumka, 1984, - S. 159-160*

7. Franko I.Ja. *Tvory. T. 44, kn. 1, S. 570, 571, 573.*

8. Jurchyshyn, V. *Formuvannja i systemna rozbudova novitnjoji derzhavnoji aghrarnoji polityky [Tekst] / V. Jurchyshyn // Ekonomika Ukrainy. – 2007. – N 10. – S. 4-15.*